

Tarixdə elə şəxsiyyətlər var ki, elmi biliklə dövlətçilik təfəkkürü, humanist dünyagörüşü ilə ictimai məsuliyyət hissi onların həyat və fəaliyyətində vəhdətdə olur. Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyev də istisnasız olaraq belə nadir şəxsiyyətlərdəndir. Onun çoxşaxəli fəaliyyəti Azərbaycan tibb elminin inkişafı, səhiyyə sisteminin təşkili, dövlət idarəetməsi, maarifçilik ideyalarının yayılması, milli-intellektual mühitin formalaşması baxımından mühüm mərhələ təşkil edir. Əziz Əliyev yalnız böyük alim və dövlət xadimi deyil, həm də cəmiyyətin mənavi-intellektual tərəqqisini prioritetləşdirən ziyalı modeli kimi Azərbaycan ictimai fikrində nəci izlər qoymuşdur.

İrəvandan başlanan ömür yolu

Əziz Əliyevin yaşadığı zamanlar da, məkanlar da bir-birindən xeyli fərqlənirdi. Bu şəxsiyyətin həyatı bənzərsiz idi, hər bir insanın yaşadığı ömür deyildi. Onun ömrünün bütün anlarında mənsub olduğu xalqın tarixi ilə bağlı çoxlu əlamətdar məqamlar vardı.

Görkəmli dövlət xadimi Əziz Əliyev bütün həyatını sədiyi peşəyə həsr etmiş, təhsil, səhiyyə təşkilatçısı kimi misilsiz işlərə imza atmışdır. O, gənc yaşlarından Azərbaycanda səhiyyə işinin təşkilində, eləcə də dövlət quruculuğu proseslərində fəal iştirak etmişdir. Daha sonra dövlət idarəçiliyi işinin təkmilləşdirilməsində tarixi xidmətlər göstərmişdir.

Əziz Əliyev 1897-ci il yanvarın 1-də tarixi Azərbaycan torpağı - İrəvan quberniyasının Hamamlı kəndində Məmmədkərim Kərbəlayi Qurbanəli oğlunun ailəsində dünyaya gəlmişdir. Atası el-obanın hörmətli ağsaqqallarından sayılırdı, anası Zəhra xanım isə İrəvan mahalında nüfuz sahibi kimi tanınmış İbrahim bəy Süleymanbəyovun qızı idi.

1905-ci ildə ailə Hamamlı kəndindən İrəvan şəhərinə köçür. Əziz Əliyev 8 yaşında rus-tatar məktəbinə qəbul olunaraq ibtidai təhsilini burada alır. 1908-1914-cü illərdə Çita şəhərində bibisi Göyçək xanımın yanında yaşayır, altıncı sinif qədər təhsilini orada davam etdirir. 1914-cü ildə yay tətili zamanı İrəvana gələn gənc Əziz Birinci Dünya müharibəsinin başlanması və nəqliyyat əlaqələrinin məhdudlaşması səbəbindən daha Çitaya qayıda bilir, 1914-1917-ci illərdə İrəvan kişi gimnaziyasında oxumağa məcbur olur. Gimnaziyada bütün fənlərdən yüksək müvəffəqiyyət göstərdiyinə görə təhsil haqqından azad edilir.

O, həkim olmaq istəyirdi. Amma Azərbaycanda ali tibb təhsili verən məktəb olmadığı üçün Rusiya imperiyasının aparıcı şəhərlərindəki universitetlərdən birində təhsil almaq lazım gəlirdi. Belə şəhərlərdə yaşamaq, oxumaq üçünə xeyli maddi vəsait tələb olunurdu. O dövrdə Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edir, xüsusilə neft Bakısında xeyriyyəçilik fəaliyyəti gündən-günə genişləndirdi. Milyonçular arasında Azərbaycanı gələcək taləyini düşünənlər, millətə faydalı olmağı özünə mənəvi borc bilənlər, gənclərin təhsilini bacardığı qədər diqqət göstərənlər də deyildi. Əziz Əliyev belə məssenatlarımızdan ən tanınmışı - xeyirxah əməllərinin sözü-söhbəti dildən-dilə dolayan Hacı Zeynalabdin Tağıyevə məktubla müraciət edir. Məşhur xeyriyyəçi Əzizə köməyini əsirgəmir. Gənc elə həmin il Sankt-Peterburqda Rusiyanın ən nüfuzlu ali tibb məktəblərindən sayılan Hərbi Tibb Akademiyasına daxil olur.

Akademiyanın birinci kursunu uğurla tamamlayıb 1918-ci ilin yay tətili günlərində doğma yurdu İrəvana qayıdır və burada gördüklərindən dəhşətə gəlir. O zaman sihləli erməni daşnakları bütün Qorbi Azərbaycan ərazilərində, o cümlədən İrəvanda dinc azərbaycanlı əhaliyə qarşı misli görünməmiş vəhşiliklər törədirdi, yaşlılara, qadınlara, uşaqlara belə aman vermədən kütləvi qırğınlar həyata keçirir, insanların mal-mülkünü talan edir, evlərini yandırır, ösrlər boyu formalaşmış maddi-mədəni irsi, hətta ata-baba məzarlarını belə dağdaraq qədim və zəngin tarixə malik bir xalqı yaddaşlardan silməyə cəhd göstərirdilər. Ulu Öndər Heydər Əliyev 1998-ci ildə görkəmli alimin 100 illik yubileyindəki nitində xüsusi vurğulamışdır ki, İrəvanda anadan olmuş Əziz Əliyev artıq 1918-ci ildə özü və bütün ailəsi soyqırımına, deportasiyaya məruz qalmışdı. O, bu

qırğınlardan xilas olmaq üçün çox böyük çətinliklə ailəsini Naxçıvanın Şorur rayonunun Şahtaxtı kəndinə köçürə bilir.

1918-ci ildə atasının vəfatı onun çətinliklərini daha da artırır, ailənin bütün yükü gəncin çiyəlinə düşür. O, Sankt-Peterburqa qayıdaraq təhsilini də davam etdirə bilər. Buna baxmayaraq yüksək istedadlı, tibb sahəsinə gələn bağlılığı ilə təbəbətədən tam uzaq da düşmür. Əldə etdiyi tibbi ədəbiyyatı gecə-gündüz oxuyur, müalicə müəssisələrində və əcxaxanalarda həkim köməkçisi kimi çalışaraq səriştə qazanır.

Heydər Əliyev yubiley təntənəsində alimin xarakterindən söh-

tika kafedrasında saxlanılır. Burada əvvəlcə ordinator, sonra aspirant, assistent və dosent kimi elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərir.

1929-1932-ci illərdə Əziz Əliyev Azərbaycan Klinik İnstitutunun rektoru vəzifəsində çalışır, sonrakı dövrlərdə isə Xalq Səhiyyə Komissarlığının Müalicə şöbəsinin müdiri, Bakı Şəhər Səhiyyə Şöbəsinin müdiri və Xalq Səhiyyə Komissarının müavini kimi məsul vəzifələrə təyin olunur.

1930-cu il iyunun 19-da Bakı Dövlət Universitetinin Tibb fakültəsinin bazasında Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu (ADTI) təsis edilərkən bu ali tibb ocağının yaradılmasında Əziz Əliyev müstəsna rol oynayır. 1932-ci ildə o, ADTI-nin rektoru təyin edilir.

1934-cü il martın 30-da paytaxtda səhiyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Bakı Şəhər

"O həm həkim, həm alim, həm də səhiyyə təşkilatçısı idi. O, dövlət xadimi, nazir, çətin illərdə Azərbaycanın rəhbərlərindən biri, XX əsrin ən ağır illərində Dağıstanın birinci rəhbəri idi. Moskvada, sonra isə Azərbaycanda məsul işdə çalışmışdı".

Heydər ƏLİYEV

dafiə etdikdən sonra ona tibb elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilməmişdi.

Əziz Əliyevin təbəbətənin müxtəlif sahələrinə dair 87 elmi əsəri vardı. ADTI-nin rektoru olmaqla yanaşı, o, müəyyən dövrdə Əczaçılıq İnstitutuna da rəhbərlik etmiş, 1937-ci ildə isə eyni zamanda həm ATİ-nin, həm də Bakı Dövlət Universitetinin rektoru vəzifəsində çalışmışdır. Elə ağır, tələtümli bir dövrdə bu iki mühüm vəzifəni eyni vaxtda yerinə yetirmək, fikrimizcə, Əziz Əliyev təşkilatçı kimi mükəmməliyindən, şəxsiyyətinə olan yüksək etimaddan irəli gəlirdi.

O dövr, konkret desək, 1930-1940-cı illərdə Azərbaycanda maliyyəni və taxtoma xəstəlikləri tüğyan edirdi. Hər il minlərlə insan bu xəstəliklərdən həyatını itirir, yaxud ömürlük şikəst olurdu. Belə bir zamanda Əziz Əliyev fəvqəladə antiepidemioloji respublika komissiyasına sədrliyi üzərinə götürmüşdü. Onun təşəbbüsü ilə kütləvi sayda xəstələrin müalicəsi üçün xüsusi dispanserlər, xəstəxanalar yaradılmışdı. Dəhşətli epidemiyaların əhatə dairəsinin gətdikcə kiçilməsində və zamanla tam kökünün kəsilməsində, yüz minlərlə insanın həyatının xilasında onun böyük rolu oldu.

Fəal elmi fəaliyyəti nəzərə alınaraq Əziz Əliyev 1941-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının Rəyasət Heyətinin nəzdində təşkil edilmiş Elmi Şuranın üzvü, 1956-cı ildə isə professor vəzifəsinə seçilmişdi.

Siyasi rəhbər

O, Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında da fəal şəkildə iştirak edirdi. 1937-ci ilin dekabrında Naxçıvan MSSR-in Culfa dairəsindən SSRİ Ali Sovetinin, 1938-ci ildə isə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmişdi. 1937-1946-cı illərdə II çağırış SSRİ Ali Sovetinin, 1938-1946-cı illərdə I çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdu. 1941-1942-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifəsində çalışmışdı.

1941-ci il avqust ayının 25-də sovet qoşunları İran ərazisində yerləşdirildikdən sonra Əziz Əliyevin üzərinə daha bir siyasi misisiya düşür. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycanın partiya, sovet, hüquq-mühafizə, təsərrüfat və mədəniyyət işçilərindən ibarət qrup yaradılır. Qrup İrandakı Sovet qoşunlarının qorğahına ezam olunur. Polkovnik-komissar Əziz Əliyev Təbrizdə yerləşmiş 47-ci ordunun Hərbi Şurasının üzvü kimi geniş səlahiyyətləri yerinə yetirir,

ordu hissələri daxilində təbliğat-zəhat işi aparılar Əziz Əliyevin göstərişlərini rəhbər tuturlar. Əziz Əliyevin rəhbərlik etdiyi qrupun üzvləri Təbrizdə, Urmiyada, Ərdəbilə, Mərdəndə, Zəncəndə fəaliyyət göstərərək qarşıya qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirirlər. Bu qrupda Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvelli, Ənvər Məmməd-xanlı, İsrəfil Nəzərov, Qulam Məmmədli, Mehdiqan Vəkilov və başqa nüfuzlu ziyalılarımız vardı. Yerli əhali Əziz Əliyevə də, qrupun üzvü olan digər ziyalılarıma da böyük rəğbətə yanaşır, onları doğma bilirdi.

1942-ci ilin avqustuna yaxın faşist qoşunları Dağıstana yaxınlaşıb Bakını hədəf seçərək SSRİ rəhbərliyi belə gərgin bir dövrdə Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi və Mahaçqala Müdafiə Komitəsinin sədri vəzifəsinə ən etibarlı namizəd kimi Əziz Əliyevin üzərində dayanır. Əziz Əliyev bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün İran cəbhəsindən Dağıstan cəbhəsinə göndərilir.

Misilsiz təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik Əziz Əliyevin söyləri nəticəsində elə çətin və mürəkkəb bir şəraitdə qısa müddət ərzində regionun müdafiəsi üçün mühüm işlər görülür. Respublika ərazisində partizan dəstələri yaradılır, xalq müqavimət qrupları, qıncı batalyonları təşkil edilir, Mahaçqalada müdafiəsi üçün qurğular tikilir. Dağıstanın yerli millətlərinin nümayəndələrindən ibarət kadrların hazırlanması və onların irəli çəkilməsi istiqamətində addımlar atılır. "Komsomlets Dağıstana" zirehli qatarnın inşası, Kaspisk zavodunun, Mahaçqala limanının, demir yolu şöbələrinin təmiri başa çatdırılır və bütün bunlar Zaqafqaziya cəbhəsinə verilir. Respublikada fəaliyyət göstərən ən bəşdən çox tətbiqi hospitalının fasiləsiz fəaliyyəti təmin olunur.

Əziz Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada Müdafiə Fondu yaradılır, Dağıstandan cəbhəyə 150 vaqondan çox isti paltar, 140 vaqon hədiyyə göndərilir, təxminən 1 milyard rubl məbləğində pul yığılaraq ianə edilir.

Belə gərgin bir dövrdə mədəniyyət, elm, təhsil məsələləri də diqqətdən kənarda qalmır. Möhz Əziz Əliyevin təşəbbüsü əsasında 1943-cü ilin dekabrında Dağıstan Dövlət Filarmoniyası yaradılır. 1945-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Dağıstan bazası təşkil edilir. Yerli qadınların təhsili, onlar arasından milli kadrların yetişdirilməsi üçün Əziz Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə Qadın Müəllimlər İnstitutu və Qadın Pedaqoji Məktəbi yaradılır, Uşaq Kitab Nəşriyyatı açılır. Müharibə illərində dağıstanlıların göstərdikləri

əmək rəşadətinə görə respublika-yı ilk dəfə Dövlət Müdafiə Komitəsinin Keçici Qırmızı Bayrağı verilir.

Əziz Əliyev sonralar xatırlayırdı ki, müharibəyə qədər Dağıstanda cəmi 8 elmlər doktoru vardısa, müharibədən sonra onların sayı artıb 16 nəfər olmuş, elmlər namizədlərinin sayı isə 62 nəfərə çatmışdı. Onun rəhbərliyi ilə respublikanın ali məktəbləri 1600-dən çox alimlərlə təmin edilmişdi. Əziz Əliyev paytaxtı ali məktəblərdə təhsil almağa, eləcə də aspiranturaya və doktoranturaya Dağıstandan 100 nəfərdən çox adam göndərmişdi.

Əziz Əliyev müharibədən sonra 3 il də Dağıstana rəhbərlik etmiş və bu bölgənin inkişafına böyük töhfələr vermişdir. 1948-ci ilin dekabrında o, Moskvaya, Sov.İK(b)P MK-nın nəzdində İctimai Elmlər Akademiyasının nəzdindəki Ali Partiya Məktəbinə təhsil almağa göndərilirdi. 1949-1950-ci illərdə Moskvada ÜİK(b)P MK-nın inspektoru, 1950-1951-ci illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifələrində çalışdı.

Özünü doğruldan inam

SSRİ rəhbərliyinin Əziz Əliyevə etimadı çox böyük idi və o, tezliklə Azərbaycana rəhbər təyin olunmağa ən uyğun namizəd sayılırdı. Əfşuslar ki, repressiya cinayətlərinin əliqanlı cəlladlarından olan Mirçəfər Bağirov öz hakimiyyətinə qarşı belə bir "potensial təhlükə"ni aradan qaldırmaq üçün əlaltıları ilə əl-ələ verib Əziz Əliyev kimi təmiz, vətənpərvər, parlaq bir şəxsiyyətə böhtan atdı. 1951-ci ilin sentyabrında Əziz Əliyevə Azərbaycan KP MK-nın bürosunda şiddətli təhmət verildi. Buna güllənc bir səbəb göstərilmişdi. Guya Əziz Əliyev valideynlərinin sosial mənsəyini və İrənda qohumlarının olması faktını gizlədibmiş. Halbuki bu faktlar həmyaı bellı idi. Son dərəcə mürəkkəb dövrlərdə və regionlarda mühüm dövlət vəzifələri tutmuş, uzun illər ərzində SSRİ rəhbərliyi soviyyəsinə etimad göstərilmiş, həyatı da, şəxsiyyəti də şəffaf Əziz Əliyev kimi ictimai-xadimin tərcümeyi-halının heç bir məqamı bu qədər böyük bir zamanda qaranlıq qala bilməzdi. Amma xainlər öz niyyətlərinə çatdırlar, o, həmin ilin 24 iyulunda Nazirlər Soveti sədrinin müavini vəzifəsindən azad edilərək Elmi-Tədqiqat Ortopediya və Bərpa Cərrahliyi İnstitutunun direktoru vəzifəsinə göndərilirdi.

Mirçəfər Bağirovun xain xisləti isə buna da qane olmadı. Hətta bu vəzifədə belə Əziz Əliyevi

özünə təhlükə mənbəyi gördüyündən onu buradan da kənarlaşdırdı. Azərbaycan və ümumən SSRİ məkanında Əziz Əliyev kimi qurucu insanların hava və su kimi lazım olduğu vaxtda belə təcrübəli ictimai-siyasi xadim Sabunçu rayonundakı Çaparidze adına 3 nömrəli Klinik Xəstəxanasının baş həkiminin müavini vəzifəsinə təyin edildi. 1952-ci ilin oktyabrından 1954-cü il martın 3-dək bu vəzifədə işlədi. Amma Əziz Əliyev o qədər bütöv şəxsiyyətə malik ziyalı idi ki, heç bir haqsızlıq onu ruhdan salmaq gücündə deyildi. O, haqqın nəhaqqə qalib gələcəyinə, ədalətin öz yerini tutacağına qəlbən inanırdı. Ulu Öndər Heydər Əliyev Əziz Əliyevin 100 illik yubileyində böyük alimin, dövlət adamının ağır, məşəqqətli həyatının maraqlı məqamlarına da toxunmuşdu: "Onun həyatı heç də asan keçmədi, maneələrle, çətinliklərlə, özünə qarşı edilən bir çox haqsızlıqlarla rəstlaşırdı. Əziz Əliyev mənə danışırdı ki, o, 1938-ci il repressiyasından möcüzə nəticəsində xilas olmuşdur. Onu sonralar, 50-ci il-

kömək göstərməyi xahiş etdi. Həyat bax, belədir".

1953-cü ildə İ.V.Stalinin ölümündən və Mirçəfər Bağirovun həbsindən sonra, 1954-cü il fevralın 22-də Əziz Əliyevlə bağlı şiddətli partiya təhməti ləğv edildi. O, 1954-cü ilin martından 1956-cı ilədək yenidən Bərpa Cərrahliyi və Ortopediya İnstitutunun direktoru vəzifəsində işlədi. Qısa müddətdə burada da böyük irəliləyişlərə nail oldu. 1956-cı ildə isə Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru vəzifəsinə təyin edildi və ömrünün sonuna qədər bu vəzifədə çalışaraq ölkəmizin tibb təhsili müəssisələri arasında xüsusi yeri olan bu institutun fəaliyyətinə mühüm töhfələr verdi.

Milli yaddaşı möhkəmləndirən irs

Mirçəfər Bağirovun şəxsi qıscanclıq hisslərindən irəli gələrək məqsədli şəkildə aparılan qaralama kampaniyasını nəzərə almasaq, Əziz Əliyevin fəaliyyəti hər zaman keçmiş ittifaq rəhbərliyi səviyyəsində yüksək qiymətləndirilmiş, o, iki dəfə "Lenin" ordeni, daha sonra "Qırmızı Əmək Bayrağı", "I dərəcəli Vətən müharibəsi" ordenləri, "Səhiyyə əlaçısı" döş nişanı, bir çox medal, o cümlədən 1948-ci ildə "Moskvanın yaranmasının 800 illik" xatirə medalı və çoxsaylı fəxri fərmanlarla təltif edilmişdi. 1960-cı ildə Əziz Əliyevə "Azərbaycan SSR Əməkdar həkimi" fəxri adı verilmişdi. Bütün bunlar təbii ki, Əziz Əliyev şəxsiyyətinə verilən dəyərdi.

Onun bəşəriyyət qarşısındakı ən mühüm xidmətlərindən biri isə öz dövrünün ən tanınmış ziyalıların tez-tez qonaq olduqları ailə ocağında yetişdirib təbiiyləndirdiyi, böyüyüb yaşa olduqca özləri də Əziz Əliyev misallı ziyalılyq örnəyinə çevrilmiş övladlarıdır. Bu ailə dünyaya görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın böxş edib. Əziz Əliyevin ailə ocağında Əməkdar elm xadimi, professor Tamerlan Əliyev kimi alim yetişib. Əziz müəllimin daha bir övladı, əməkdar incəsənət inkişafına, təbliğinə mühüm töhfələr verib. Əziz Əliyevin qızlarından Ləzizə Əliyeva uzun illər ATU-nun Göz xəstəlikləri kafedrasında aparıcı dosent kimi gənc tibb kadrlarının yetişdirilməsində böyük xidmətlər göstərib. Dilbər xanım rabitəçi-mühəndis kimi ölkəmizdə bu sahənin inkişafında mühüm rol oynayır.

Oğlu, məşhur cərrah-onkoloq, dünyanın bir çox ölkəsinin akademiyalarının, o cümlədən Rusiya Elmlər Akademiyasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasının Akademik N.N.Petrov adına mükafatına və diplomuna, eləcə də Azərbaycanın "Şəhət" və "Sərə", I-cı dərəcəli "Vətəne xidmətə görə" ordenləri-nə layiq görülmüş akademik Cəmil Əliyev hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında da tibb xidmətinin roisi vəzifəsinə yerinə yetirməklə yanaşı, həm də Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Milli Onkologiya Mərkəzinə, Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Onkologiya kafedrasına rəhbərlik edir.

Böyük alim Əziz Əliyevin nəvə və nəticələri bu gün onun yolunu layəqətlə davam etdirirlər. Onun adını daşıyan nəvəsi, akademik Cəmil Əliyevin oğlu tibb üzrə elmlər doktoru, professor Əziz Əliyev hazırda İ.M.Secenov adına Moskva Dövlət Tibb Universitetinin Bakı filialının rektoru vəzifəsində çalışır, səhiyyəimizin inkişafına yüksək töhfələr verir.

2026-cı il yanvarın 1-də Əziz Əliyevin anadan olmasından 129 il ötür. Əziz Əliyev kimi insanlar üçün belə rəqəmlər şərti mahiyyət daşıyır, çünki onlar əbədiyyət ömürlü şəxsiyyətlərdir. Belə şəxsiyyətlər yalnız yaşadıkları dövrün ehtiyaclarına cavab vermir, eyni zamanda gələcək nəsillər üçün intellektual, əxlaq və peşəkar meyarlar formalaşdırırlar. Onların irsi zamanın savadından keçərək milli yaddaşda möhkəmlənir, cəmiyyətin dinamik inkişafında dayaq nöqtəsinə çevrilir.

Əhliman ƏMİRASLANOV, akademik, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı

